

Dr hab. Krzysztof K. Przybycień prof. UP

Dn. 07.09.2016r.

Uniwersytet Pedagogiczny

im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Wydział Pedagogiczny

Instytut Nauk o Wychowaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Nowosad

pt. *Wartość pracy w życiu osób migrujących zarobkowo a sytuacja na rynku pracy*

napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Ryszarda Bery

Przemianom społeczno-gospodarczym w naszym kraju towarzyszy fala emigracji zarobkowej. Emigracja za chlebem lub w celu poprawy swojego bytu jest zjawiskiem, które w historii naszego kraju występuje nie po raz pierwszy. Ostatniemu exodusowi analitycy powinni się przypatrywać z wielu stron. Warto poznać skalę, kierunki i charakter migracji, by mieć pojęcie z jakim rozmiarem i rodzajem zjawiska mamy do czynienia. Nie mniej ważne wydaje się poznanie przyczyn emigracji, które wiele mogą mówić o jakości życia w naszym kraju, wykazywać określone niedomagania państwa, w pewnym stopniu wskazywać też inne powody, tkwiące bądź to w indywidualnych potrzebach emigranta, bądź w walorach kraju przyjmującego. Ekonomistów i socjologów, oprócz powyższych wymiarów, interesować będą korzyści i koszty migracji zarobkowej dla kraju wysyłającego i przyjmującego emigranta, które można rozpatrywać wielowariantowo - w skali mikro i makro, w płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej, kulturowej, w perspektywie krótko- i długoterminowej. Z pewnością nie należy również tracić z pola widzenia pedagogicznych determinantów i skutków owego zjawiska.

To tylko niektóre perspektywy badawcze. Każda z nich zasługuje na odrębne badanie, czy odrębne opracowanie teoretyczne, gdyż pozwala na to ich szeroka materia. W niniejszym opracowaniu Autorka koncentruje się na poznaniu wartości pracy osób migrujących zarobkowo.

W kwestii pracy jako wartości uniwersalnej Z. Wiatrowski wskazuje kilka stwierdzeń ogólnych¹:

- Najlepiej sens, rangę i nową rolę pracy w życiu człowieka oddają sformułowania: **„Człowiek - wartością najwyższą”, „Praca - podstawowym miernikiem wartości człowieka”**, które można znaleźć w ogólniejszych dokumentach państwowych, kościelnych i unijnych. Kwestią otwartą – podkreśla uczony - pozostaje to, w jakim stopniu są one przestrzegane i urzeczywistniane.
- Praca dla zdecydowanej większości ludzi żyjących w różnych okresach historycznych i w rozległej przestrzeni jest wartością wysoko cenioną, przy tym wartością uniwersalną.
- Uniwersalność kategorii pracy powoduje, że jest to wartość, która bardzo dobrze oddaje główne pragnienia i nastawienia życiowe niemal każdego człowieka. Ludzie zazwyczaj traktują pracę, w tym szczególnie pracę zawodową, jako pewnego rodzaju dobrodziejstwo i szansę pomyślnego rozwoju.
- Praca wyznacza też człowiekowi dorosłemu jedne z podstawowych powinności - powinności zawodowe. Powinności zawodowe rozciągają się na cały okres aktywności zawodowej (od 20 do 60-65 roku życia) i współwyznaczają naturalny sposób życia i bycia.
- W warunkach dokonującej się nadal transformacji gospodarczej w Polsce, coraz częściej i w liczniejszych wymiarach, występują przeróżne zagrożenia w stosunku do osób pracujących zawodowo lub poszukujących pracy. Praca w codzienności polskiej przestała być wartością pewną. Stąd też wśród pracujących oraz poszukujących pracy, także wśród młodzieży przygotowującej się do działalności zawodowej wykształca się nowa świadomość, że praca jest tą wartością, o którą można, a nawet należy troszczyć się i którą należy wysoko cenić.

¹ Z. Wiatrowski, Praca jako wartość uniwersalna i jako problem XXI wieku. [w:] W. Furmanek (red) Praca człowieka jako kategoria współczesnej pedagogiki, Uniwersytet Rzeszowski –IBE, Rzeszów – Warszawa 2007, s. 55

- Ogólną wartość pracy określa społeczeństwo i obowiązujący w danym społeczeństwie system gospodarczy. Są kraje, szczególnie wysokorozwinięte, w których praca człowieka rzeczywiście stanowi wartość wysoką i bardzo pożądaną, w których nadal stanowi ona wykształconą przez wieki wartość uniwersalną. Jeśli jednak ów układ społeczny jest niewystarczająco ustabilizowany i niejednoznacznie określony, a tym bardziej gdy nasycony jest licznymi nieprawidłowościami, czy też praktykami przestępczymi, mówi się o pracy w sposób powściągliwy i wyraża daleko idące wątpliwości.

Praca jest tym pojęciem, które obejmuje każdy sposób, w jaki ludzka energia, fizyczna lub umysłowa, może być sensownie wydatkowana. Zazwyczaj chodzi o taką działalność człowieka, która polega na przekształcaniu przyrody w celu zaspokajania jego potrzeb. Wynikiem pracy są wytwory kulturowe, dobra materialne lub usługi. Wyróżnia się pracę: naukową, produkcyjną, usługową, ręczną, zawodową, indywidualną, zespołową, nakładczą. Pojęcie to występuje w ekonomii, socjologii, psychologii, pedagogice, medycynie i in. Właściwym wydaje się zatem interdyscyplinarne spojrzenie na wartość pracy ludzkiej. Tak też postępuje Autorka, czyniąc przedmiotem swoich badań wartość pracy w życiu osób migrujących zarobkowo do krajów Unii Europejskiej, rozpatrywaną w kontekście sytuacji na rynku pracy (s.6).

W skład rozprawy doktorskiej będącej przedmiotem niniejszej recenzji wchodzi 7 rozdziałów:

1. Praca zawodowa i jej wartość
2. Charakterystyka rynku pracy
3. Emigracja zarobkowa Polaków w Wielkiej Brytanii
4. Metodologiczne podstawy badań własnych
5. Wartość pracy w życiu badanych osób
6. Ocena rynku pracy w kraju i na emigracji
7. Zależności między wartością wykonywanej pracy przez badane osoby, a ocena sytuacji na rynku pracy – weryfikacja hipotez

Pierwsze trzy stanowią część teoretyczną, zaś pozostałe prezentują przyjęte założenia metodologiczne i wyniki badań. Tak zarysowaną strukturę rozprawy uzupełniają: *Wstęp*, *Podsumowanie*, *Bibliografia*, *Spis tabel*, *Spis wykresów* oraz *Załączniki* (narzędzia wykorzystane w badaniu).

W rozdziale pierwszym (s.9-32) Autorka dokonuje, dość jednak powierzchownego, przeglądu stanowisk definiujących pracę oraz jej wartość - tak w ujęciu historycznym jak i współczesnym. Przywołane definicje pracy ukazują różne jej aspekty: powiązanie ze statusem bytowym człowieka, nakierowanie na zaspokojenie potrzeb i tworzenie wartości, uwarunkowania psychologiczne, moralne, społeczne. Praca może być rozumiana dwojako: w sensie ścisłym i sensie szerokim. W pierwszym wypadku będzie to tworzenie wartości materialnych lub duchowych społecznie użytecznych. Praca ujmowana szeroko to samorealizacja człowieka. Konkluduje przy tym słusznie, że mimo przemian, praca i jej wartość ma charakter trwały i uniwersalny, kształtuje człowieka i wpływa na postrzeganie świata (s.26), zaś orientacje: prorodzinna i prozawodowa są jednymi z najważniejszych jego dążeń (s.32).

Rozdział drugi (s. 33-60) poświęcony jest zdefiniowaniu pojęcia rynek pracy (s.33-34) oraz charakterystyce sytuacji na europejskim, a zwłaszcza polskim i brytyjskim rynku pracy. Autorka wiele uwagi poświęca zjawisku bezrobocia i sposobom aktywizacji zawodowej, marginalnie zaś traktuje strukturę podaży i popytu na pracę. Właściwym byłoby też dokonanie jakichś uogólnień na zakończenie tej części rozważań.

Rozdział trzeci (s.61-81) stanowi swoistego rodzaju charakterystykę polskiej emigracji zarobkowej do Wielkiej Brytanii, która w świetle przywołanych badań, umożliwiła sporządzenie profilu osobowo zawodowego polskiego emigranta. Poprzedzająca ją analiza samego pojęcia „emigracja” i przegląd teorii ją

wywołujących (s.61-68) ujawniają szerokość prowadzonych przez Autorkę dociekań, ale dla przedmiotu badań są mało przydatne.

Podsumowując teoretyczną część pracy, chciałbym zauważyć, że obejmuje ona jedynie 72 strony tekstu (s. 9-81), podzielonych na 3 rozdziały. Została jednak przygotowana prawidłowo i stanowi zrozumiałe wprowadzenie do interesującej części empirycznej. Spełnia zatem wymagania stawiane w tym zakresie rozprawom doktorskim, choć w razie publikacji (w całości lub w częściach) polecam rozbudowę tego fragmentu pracy.

Przyjęte założenia metodologiczne zawiera rozdział czwarty, który poprzez przedmiot i cele badań doprecyzowuje i zawęża szeroko ujętą w temacie rozprawy problematykę badawczą. Przedmiotem badań czyni bowiem Autorka wartość pracy w życiu osób migrujących zarobkowo do krajów Unii Europejskiej rozpatrywaną w kontekście sytuacji na rynku pracy.

Cele jakie stawia to:

1. Określenie wartości pracy w życiu polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii i porównanie z wartościowaniem pracy przez Polaków zatrudnionych w kraju.
2. Ocena przez badane osoby sytuacji na rynku pracy w miejscu ich zatrudnienia.
3. Zweryfikowanie zależności między wartością pracy w życiu badanych osób, a ich oceną sytuacji na rynku pracy.

Dzięki temu zabiegowi formułuje jasne problemy badawcze (s. 83-84).

Przedmiot i cele badawcze są spójne i właściwie określone. Problemy badawcze (główne i szczegółowe) zostały określone prawidłowo, a sposób prezentacji jest czytelny. Część problemów ma charakter diagnostyczny i Autorka rezygnuje w tym przypadku ze stawiania hipotez roboczych. W odniesieniu do problemu trzeciego i przyporządkowanych mu czterech problemów szczegółowych Autorka w czytelny sposób formułuje cztery hipotezy.

Dopełnieniem założeń jest czytelny model analizowanych zmiennych niezależnych, zależnych i pośredniczących (s. 85), dzięki któremu widoczne są relacje pomiędzy zmiennymi.

Metody, techniki i narzędzia badawcze zostały dobrane tak, by na podstawie uzyskanych w badaniu wyników możliwa była weryfikacja hipotez oraz odpowiedź na postawione pytania badawcze. Autorka zastosowała w badaniu własne kwestionariusze ankiet dla Polaków pracujących w Polsce i oddzielnie dla pracujących w Wielkiej Brytanii oraz Listę Wartości Osobistych autorstwa Z. Jurczyka, Autorską Skalę do Oceny Aspektów Pracy i Autorską Skalę do Badania Roli Pracy.

Charakterystyka badanych jest opracowana prawidłowo, rozdział zakończyłbym jednak charakterystyką doboru próby, a charakterystyką badanych oraz opisem przebiegu badań rozpocząłbym kolejny rozdział.

Szczególną wartość poznawczą prezentują rozdziały: piąty, szósty i siódmy, w których Autorka prowadzi analizy ilościowe wyników zebranego materiału badawczego. Zgodnie z przyjętą procedurą dokonała diagnozy wartości pracy w życiu badanych (zmienne zależne) i sytuacji na rynku pracy (zmienne niezależne), a następnie je skorelowała i dokonała oceny zależności między zmiennymi uwzględniając także czynniki demograficzno-społeczne (zmienne pośredniczące).

W rozdziale piątym (s. 96-147) przedstawia motywy migracji zarobkowej, czynniki będące powodem pozostania w kraju, miejsce pracy w systemie wartości, rolę pracy w życiu badanych oraz cenione aspekty pracy. Słusznie bowiem zakłada, że będą one określać wartość pracy.

Rozdział szósty (s. 148-201) poświęcony jest ocenie przez badanych sytuacji na rynku pracy, funkcjonowaniu na rynku pracy oraz poczucie zagrożenia utratą pracy.

Ostatni, siódmy rozdział dysertacji poświęcony jest poszukiwaniu zależności pomiędzy wartością pracy badanych, a ich oceną sytuacji na rynku pracy. Autorka zastosowała w tym celu analizę kanoniczną i test statystyczny χ^2 Pearsona. Obszerne, stustronicowe sprawozdanie dowodzi, że magister Katarzyna Nowosad jest osobą potrafiącą dokonać, adekwatnych do przyjętych założeń badawczych, analiz

statystycznych, właściwie opisać i skomentować otrzymane wyniki posiłkując się czytelnymi tabelami i wykresami oraz często odnieść je, co istotne, do wyników analogicznych badań.

Wspomniane wyżej rozdziały tej części pracy nie zawierają konkluzji ogólniejszego charakteru. Te bowiem znajdziemy w obszernym Podsumowaniu (s.303-323). Tu także znajdziemy krytyczną ocenę założeń hipotetycznych.

Uzupełnieniem analiz przedstawionych w przywołanych rozdziałach, a podsumowanych w zakończeniu, jest wykaz bibliograficzny wskazujący na interdyscyplinarny ich charakter i dowodzący, że Autorka dotarła do, może niezbyt licznej, ale wartościowej i aktualnej literatury traktującej o przedmiocie badań.

Podsumowując tą część pracy należy stwierdzić, że Autorka sprawnie zrealizowała przyjęte ustalenia metodologiczne co pozwoliło jej osiągnąć założone cele.

Strona redakcyjna opracowania nie budzi większych zastrzeżeń. Wprawdzie Autorka nie ustrzegła się drobnych błędów redakcyjnych, np.: niekompletny spis treści, różne wielkości czcionki w treści tabel (s. 211, 230, 288), przypadkowy tabulator (s.274), czy zamiana liter (s. 29), to jednak nie wpływają one w istotny sposób na wartość opracowania. Dysertację cechuje również poprawność stylistyczna i językowa, wymagana od tego rodzaju opracowania.

Wnioski końcowe

W dysertacji podjęty został ciekawy i jakże aktualny problem wartości pracy. Autorka, przyjmując niezbędne założenia teoretyczne i metodologiczne, określiła wartość pracy w życiu badanych, tak w kraju jak i na emigracji oraz ich ocenę sytuacji na miejscowym rynku pracy. Wykazała także natężenie zależności między zmiennymi tj. wartością wykonywanej pracy a oceną sytuacji na rynku pracy, ujmując je

w kontekście czynników demograficzno-społecznych. Wyniki badań zdają się lokować recenzowaną dysertację w polu zainteresowań nauk społecznych, a zwłaszcza pedagogiki pracy i polityki społecznej.

Dodatkowy, jakże istotny walor rozprawy stanowi jej interdyscyplinarność. Autorka wykorzystała w swych analizach teoretycznych m. in. literaturę filozoficzną, socjologiczną, psychologiczną i pedagogiczną. Co więcej wnioski z przeprowadzonych badań konfrontuje ze stanowiskiem przedstawicieli szerokiego spektrum nauk społecznych i humanistycznych.

Konkludując, dysertacja autorstwa Pani Katarzyny Nowosad, przygotowana pod naukowym kierunkiem Pana prof. dr hab. Ryszarda Bery, w mojej opinii, spełnia wszelkie warunki określone w stosownych zapisach ustawowych. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Katarzyny Nowosad do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Ryszard Bery